

KABDEBŐ LÓRÁNT
PILLANATKÉPEK A PIM HANGTÁRÁBÓL

TMegelőző emlékek. A forradalom előtti nyáron a Bartók zenéjével ismerkedő harmadéves bölcsész két meghatározó élményt őriz emlékezetében rádióhallgatásaiból. Hallhatta Bessenyei Ferenc előadásában Illyés Gyula *Bartók* című versét, és egy életre szóló távlatot nyitott meg számára Tóbiás Áron interjúja Németh Lászlóval, aki kifejtette az azóta „Bartók-modellként” elhíresült nemzeti és műveltségi eszményét. (Akit később, személyes megismerkedésükkor ezért, valamint a forradalom alatt az adás előtt elpusztult, de másolatában kalandos körülmények között mégis megmaradt és publikált Szabó Lőrinc-interjúja okán „az írói beszélgetések klasszikusaként” üdvözölt.) Két évvel később, kezdő tanárként első magyaróráját egy érettségi előtt álló zenegimnáziumi osztályban az Illyés-versnek a felolvasásával kezdte. Majd pedig a Németh-drámák bemutatásával „veszprémi példaként” emlegetett Lendvay Ferenc, akkor már miskolci színházigazgató segítségével egy, az íróat bemutató estet szervezett, amelyre sikerült Németh Lászlót is meghívni. A miskolci műszaki egyetemisták Németh Lászlónak a hallottak hatására rögtönzött zárószavát titkon felvették, melyet másnap az est szervezőjének átmásoltak, aki újabb másolatát továbbította vendégének. Leveleik keresztezték egymást, amikor Németh László meghallgathatta a magnótekerccset, akkor már megérkezhetett Miskolcra az általa géppel megírt szöveg: „Itt küldöm, ahogy megígértem, a Zárószó másolatát. Bizony ezt is csak én gépelem s teli van hibával.” Benne van azóta mind egyik életműkiadásában *Zárószó a miskolci TIT-esten* címmel. A teremtés csodája: a konkrét előzményekre utaló rögtönzött magnófelvétele és Németh László emlékezetből megfogalmazott hosszabb írása pontosan megfelelt egymásnak. A gondosan őrzött szalagot az akkor már Szabó Lőrinc monográfusként ismert valahai fiatal tanár, amikor megbízták a Petőfi

a miskolci műszaki
egyetemisták
Németh Lászlónak
a hallottak
hatására rögtönzött
zárószavát titkon
felvették, melyet
másnap az est
szervezőjének
átmásoltak, aki
újabb másolatát
továbbította
vendégének

Irodalmi Múzeum Hangtárának vezetésével, azonnal átadta az archívumnak, őrizték tovább szakemberek. Ez az ifjú én valék.

¶ És hadd kapcsoljam ehhez, már hangtáros koromból, két „hivatalos” mulasztás pótlásának történetét.

¶ Németh László temetéséről sem a rádió, sem a televízió nem készített összefüggő felvételt. Egy fiatal kolléganőnk édesanyja saját tisztelő érdeklődéséből kis kézi magnójával örökítette meg az egész szertartást. Elkértem természetesen. Hasonló mulasztás történt az Egyetemi Színpad Kassákot születésnapja alkalmából köszöntő estjén. Ma már lemezeiről ismerjük Latinovits Zoltán előadásában a Nemes Nagy Ágnes által elsőként remekműnek nevezett hosszúversét: *A ló meghal a madarak kirepülnek*. Ezt fiatal muzeológusként Tverdota György professzor, valahai miskolci gimnáziumi növendékem vette fel.

¶ Persze mindez csak gyűjtögetés, fontos és nemzeti múltunkat a jelenben is meghatározó hanganyag mentése lehetett. Nem gyűjteményalakítás. Kérdés, amikor két évtizedre magam is bekapcsolódtam, milyen koncepció alapján formálódott gyűjtőmunkánk, miként alkalmazhattuk ezt a rövid múltra visszatekintő technikát a múzeumi gyűjtemények sorában.

¶ Kigondolója és megszervezője, Vezér Erzsébet a filológiai kutatás és az Ady kritikai kiadás szolgálatában adatokat gyűjtő munka alkalmaként készített emlékezéseket vont be egy erre a célra újonnan megteremtett gyűjteménybe. Majd portrékat, életrajzi esetlegességeket mentett a jövő kutatás számára. És mivel a szalagok tartalmáról csak időigényes meghallgatással lehet tájékozódni, tartalmukat gyors rátekintéssel nem lehet azonosítani – megjíedt a hatalom. Ki tudja, mi minden rögzül ebben a gyűjteményben.

¶ Amikor én kerültem a hangtár élére, több éven át óvatosan összehangoltam a filológiai adatgyűjtést és annak szinte azonnali könyvkiadói megjelentetését. Előbb a múzeum egyik legjelentősebb akkori kiállítása, a Nyugat-évforduló megünneplése alkalmából emlékezéskötetet készítettünk, majd egy konferenciát szerveztünk vezető irodalomtörténészek részvételével, és ennek rögzített anyagát szerkesztve köteté alakítottuk. Fiatal munkatársaimat pedig minden fontos

mivel a szalagok tartalmáról csak időigényes meghallgatással lehet tájékozódni, tartalmukat gyors rátekintéssel nem lehet azonosítani – megjíedt a hatalom

óvatosan összehangoltam a filológiai adatgyűjtést és annak szinte azonnali könyvkiadói megjelentetését

A legfontosabb történet alatt, amikor Farkas Ferenc és Illyés Gyula 1945-ös romániai utazását, szereplését mesélte, idegességemben állandóan a „pillanat állj” kapcsolóra csúszott a kezem.

*egy nagyszerűen
megalapozott
filológiai és
muzeológiai műhely
alakulhatott
a hangtár újabb
konceptiójának
alakítására várva*

nyilvános író-olvasó találkozó felvételére elküldtem, így szép gyűjtemény készülhetett a hetvenes évek irodalmi életéről. Közben magam folytattam Szabó Lőrinc-monográfiám készítését, természetes, hogy fiatal kollégáim filológiai munkáját is támogattam. Innen indult a József Attila-kutatás mai nagymestere, Tverdota György, itt nőtt fel a Babits-kutatás nagyszonya, a hangtár későbbi vezetője, Kelevéz Ágnes, és már az ő vezetése idején ide irányítottam későbbi doktoranduszomat, Kemény Arankát, aki egyik legkiválóbb Szabó Lőrinc-filológusunkká nőtte ki mára magát. Muzeológus szakemberként itt szerzett gyakorlatot az utóbb a gödöllői múzeumot vezető Merva Mária és a hangtár mostani vezetője, Hegyi Katalin. Így egy nagyszerűen megalapozott filológiai és muzeológiai műhely alakulhatott a hangtár újabb koncepciójának alakítására várva.

¶ Speciális hangtári munkánk meghatározó eseménye „a háborúnak vége” sorozatunk lett. Ötlete egy beszélgetésből pattant ki. Nemes Iván, a Népművelési és Propaganda Iroda igazgatója és kiadványuk, a *Múzsák* folyóirat főszerkesztője megemlítette, hogy 1980. április 4-ének megünneplése abban az évben országosan a háború elcsitulásának tematikájára fog épülni. Megkérdezte, nincs-e valami ehhez kapcsolható érdekesebb anyagunk. Felvillant bennem: lehetne egy sorozatot összehozni. És mindjárt átsiettem a rádió Irodalmi Osztályára, Dorogi Zsigmond osztályvezetőhöz, megkérdeztem: nem érdekelne-e őket egy félórás beszélgetéseket sorjázó, legalább egy évig tartó sorozat irodalmi életünk idősebb nagyságaival. Majd pedig a *Kortárs* akkori főszerkesztőjével, Kovács Sándor Ivánnal egyeztettem, hogy a teljes felvételnek az emlékezőkkel autorizált szövegét közölni fogja. Az ostrom kettős rémsége, és a hároméves szabadság látszata és reménye támadt fel ezekben a beszélgetésekben. 1980-ban!

A Petőfi Irodalmi Múzeum Hangtára 1973-ban, Kulcsár Viktorné, ifj. Dobrev György, Dobrev György, Kabdebó Lóránt és Tverdota György
Balás Miklós felvétele, Petőfi Irodalmi Múzeum

FÜLKE
ÉTEL

HANGFÜLKE
MONTIROZÁS

¶ Belekeztem a felvételek készítésébe, elsőként Vas Istvánnal, majd Szántó Piroskával, Juhász Ferencsel, Sőtér Istvánnal. Szép hosszú szövegek kerekedtek. A rádió legépelte, hogy ennek alapján az akkor még különállóan létezett szakemberekkel, a vágókkal készítsük el belőlük a félórás műsorokat. Először még csak a technika kisördöge szólt bele. A hangtár akkor kapott valódi, nyugati Uher készülékeket. A rádiósok kipróbálták, mondták, mehetek azokkal felvételle. Amikor leadtam másolásra a szalagokat, kitört a technikai botrány: alapzajos volt mindegyik felvétel. Beszélgetőtársaim pedig a gépiratok alapján a félórás műsoridőre rövidített szöveget – mintha akkor, ott a stúdióban születne – felolvasták. Mindnyájan bejöttek a stúdióba, nagyon hálás lehettem, hogy vállalkoztak erre. Tudták, érezték, hogy a szabadság pillanataira mennyire fontos, hogy emlékeztessék a fiatalabbakat.

¶ Amikor az első adások elhangzottak, sokan felfigyeltek a sorozatra. Népszerűvé vált nagyon hamar. Zelk Zoltán akkor már ágyban fekvő beteg volt. Először beleegyezett a találkozásba, majd amikor a kórházban felkerestem, siralmas hangon panaszkodni kezdte: „Most nem lehet, be vagyok rekedve, hallok, milyen a hangom.” Bezzeg, amikor meghallotta az első rádiós adást, amelyben jó barátja, Vas István őt is megemlegette, meg eljutott a siker híre hozzá is, feleségével telefonáltatott, nem szeretne kimaradni a sorozatból, keressem meg, fog beszélni. Az egyik legszebb adást vele készítettem ezután. Csak egy részletet vettünk fel újra, mert túl patetikusra, önsajnálóra sikeredett. Feleségével egymásra néztünk: ezt meg kell ismételnünk. Persze az eredeti felvételt is eltettem, és halálakor eszembe jutott, hogy ez még megmaradt az archívumban, a rádiós nekrológ szövegét erre építhettük fel.

¶ A későbbi kötetbeli megjelenés zárásaként van egy szöveg, amelynek nem készült magnós változata. Ottlik Géza írása. Amikor elkezdjük a rádiós megszólaltatást, Szántó Piroska, Vas István felesége kétségbeesve hív. „Kérlek, gyere el hozzánk, nálunk hallgasd meg az adást. Ugyanis Cipi is bejelentette, hogy eljön. Tudod, Pista meg ő a legjobb barátok, de mindig, mindenben összevesznek, és olyankor ég a földdel öszszedől.” Ott voltam, békésen hallgatták, meg voltak elégedve.

Kabdebő Lóránt, Cs. Szabó László, Kelevéz Ágnes és Piazza-Hunyor Katalin a hangtárban, 1983. június 9-én
Petőfi Irodalmi Múzeum

Kabdebő Lóránt, Szentkuthy Miklós, Hegyi Katalin, Szentkuthyné Eppinger Dóra (Dollyka) és Bernáth Márta, 1983
Tompa Mária felvétele, magántulajdon

De a sorozatban részvételre sok kérés ellenére sem volt hajlandó. A kiadó és a folyóirat rábeszélésére ellenben megírta emlékezését *A másik Magyarország* címmel, és ezt könyvünk rendelkezésére bocsátotta – egyetlen kikötéssel: a kötet végén, elkülönítve, másfajta betűtípussal közlik. Ez megtörtént. Utóbb az egész sorozatot elolvasva kijelentette, hogy korrekt könyv, és megjegyezte, hogy akiket nem kedvel az emlékezők közül, azok is összeszedték magukat, és elfogadhatóan szerepelnek.

¶ A technika még egyszer közbeszólt. Illyéshez persze sorozatunk rádiós szerkesztője, Dénes István is eljött, én meg nagyobbik fiamat is – technikai tudása okán – magammal hoztam. De én kezeltem a magnót. A legfontosabb történet alatt, amikor Farkas Ferenc és Illyés Gyula 1945-ös romániai utazását, szereplését mesélte, idegességemben állandóan a „pillanat állj” kapcsolóra csúszott a kezem. Hullámzott a hang. Szerencsére minden részt visszahallgattunk, Illyés is fontosnak tartotta elbeszélését, és megismételte (persze őrizzük a technikai hibás pár percet is!). De utóbb, éppen ezzel a beszélgetéssel kapcsolatban közbejött a politika kisördöge is. A rádió ragaszkodott hozzá, hogy az adás minden közlést megelőzzön. Igen ám, de egy alkalommal eltértek ettől. Megbeszélés szerint az adás kitűzött időpontja utáni számba tördelte a *Kortárs* az Illyés által megigazított szöveget. Így a folyóiratközlés előbbre került. A lap megjelenése napján valami előadás okán a minisztériumban jártam. A lépcsőházban találkoztam valahai egyetemi tanárommal, az akkor miniszterhelyettes Tóth Dezsővel. Nagyban gratulált az általa már olvasott szöveghez. Mindjárt felhívtam Iván barátomat: most találkoztam volt tanárunkkal, nagyon tetszett neki a szöveg. Annál nagyobb volt csalódásunk, amikor pár nap múlva, a főszerkesztői eligazításon ugyanő ugyanerről az írásról hivatalosan igen elítélően nyilatkozott. Előzőleg megbeszéltük a rádióban, hogy egyetlen szót sem húzunk Illyés Gyula szövegéből, a sorozat félórás idejét túllépve tűzték másorra. Persze híre ment a hivatalos véleménynek, a rádió óvatos számítása bejött, ők már a nyomtatott másorral ellentétben egy húszpercesre rövidített adást közvetítettek. Én is csak az adásból értesültem a húzásról. Szégyenkezve hívtam fel klasszikus költőnket, kezdtem mentegetőzni,

a rádió ragaszkodott hozzá, hogy az adás minden közlést megelőzzön, igen ám, de egy alkalommal eltértek ettől, megbeszélés szerint az adás kitűzött időpontja utáni számba tördelte a *Kortárs* az Illyés által megigazított szövege, így a folyóiratközlés előbbre került.

mire ő közbevágott: hagyjad, fiam, hozzá vagyok én ehhez szokva. A fontos az, hogy a *Kortársban* nyomtatásban a teljes szöveg megjelent. Azóta a kézzel, ceruzával javított gépirata kiállításon is szerepelt, és ma már a miskolci megyei könyvtárhoz tartozó Lévy József Muzeális Könyvtár őrzi gyűjteményében, évente náluk helyezem el megjelent írásaimat.

¶ A könyv *A háborúnak vége lett* címmel 1983 könyvhetén jelent meg. A sorozat készültkor egy színházi előadáson találkoztam az ötletadó Nemes Ivánnal. Örömmel jeleztem, nemso-kára kész lesz a „háborúnak vége”. Ironikusan rákérdezett: melyik háborúnak. És hozzátette, hogy ilyen sokat ő nem tud kiadni. Ekkor hívott fel Sík Csaba, a Móra Kiadó egyik vezetője, van-e már az akkor országos hírű sorozatnak kiadója. Ő „lábom”, változtatások nélkül „megvette”. Huszonötezer példányban jelent meg. Akkor még a példányszámot is be-nyomatták a kötetbe. A teljes kiadás „elment” azon a könyv-
héten! Nemes Iván becsületére legyen mondva, belátta téve-dését, csak annyit mondott: „Remélem, egy példányt küldesz dedikálva nekem!”

¶ Évente egy-egy rádiós sorozat, amely félórás műsoridőben a nyilvánosság előtt bemutatta felvételünket, valamelyik fo-lyóirat a stilizált szövegeket szintén sorozatban közölte, mi pedig a teljes változatot őrizzük érdeklődők és kutatók számá-
ra. Múzeumi tárgyként. A következő kötetek: *A műhely titkai* (rádiós változata „Költészet és valóság” volt), *Sorsfordító pillanatok*, *Elvesztett otthonok*.

¶ Ezután elkezdődhetett hangtárunk szabályos, szakszerű korszaka. Munkatársaim és jómagam is a kihez ki áll szellemében közelebb alapon készítettük kortárs íróinkkal az életműinter-júkat. A magam munkájában véletlen találkozások, beszélge-tések folytatásaként születtek meg sajátos kapcsolódásaim.

Persze híre ment a hivatalos véleménynek, a rádió óvatos számítása bejött, ők már a nyomtatott műsorról ellentétben egy húszpercesre rövidített adást közvetítettek. Én is csak az adásból értesültem a húzásról.

*
Kabokés Lóvántul
ha lety olytíves
és egy több kilo-
méteres magka
szalagot bontat sen-
delkéjére Nü-
jeimábol: ana
majd rámondan
minden halámat
és perdeléket!
1984 XT. 19.
Szentkuthy Miklós
*

SZENTKUTHY MIKLÓS

FEJEZET
A SZERELEMÉRŐL

(1936)

Regény

SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST

Egyetemi évfolyamtársam volt Orbán Ottó, akivel a *Sorsfordító pillanatok* során készült, két világból eredő származásáról elmondott élettörténete olyan mélyen érintett, hogy rábeszéltem egy tíz ülésben készített pályakép-bemutatóra. Ez lett első életműinterjúm. Beszélgetésünket sajnos már nekem kellett stilizálnom a Magvető Kiadó kérésére. A *Tények és Tanúk* sorozatban megjelent könyv napjainkban lett nagy siker. Utolsó múzeumi munkám pedig: az évezredfordulón Szabó Magda kihívott Bécsbe, és bemutatta egyetemista kora nyarainak helyszínét, elmondta utolsó regénye, a *Für Elise* meg nem írt második kötetének keretét. Szövegét ennek is egyedül kellett kiadásra alakítanom. Egyik szöveget sem adtam ki a kezemből addig, amíg olvasva nem a beszélő partner hangján szólalt meg számomra.

¶ Két nagy produkciónkról külön említést kell tennem. A Mezei Andrással készített életműinterjúm során, amikor hazai és izraeli éveiről beszélt, egyszer csak megemlítette: miért nem csinálsz beszélgetést Szentkuthyval? Az orvosa jó barátunk, válaszoltam, azt mondja, már igen gyenge, egy nagyobb szél ráfúj, és elviszi. „Á, dehog, most voltam nála, egy kis interjú-t készítettem, szenzációs volt.” Ő hozott össze velem. Egy beszélgetésre mentem, és féléves szoros, csoportos produkcióvá alakult. Eredménye a franciául is megjelent *Frivolitások és hitvallások* című könyv és *Elveszett otthonok? Megtalált templomok!* című interjúnk a párizsi *Europe*-ban. Világirodalmi teljesítmények.

Első találkozásunkon ketten kóstolgattuk egymást, a fél év végére óriási dolgozószobájába barátai és hangtárunk minden dolgozója odasereglettek, közöttük a csodálatos szövegeket gépelő Bernáth Mártával. Mindegyik felvétel nagyszerű színészi produkcióvá is vált. Nem véletlen, hogy utóbb Réz Pál (valaha Szabó Lőrinc-monográfiám köteteinek példás szerkesztője) megkívánta sikerünket, és filmen megismételte évek múlva a produkciót Jeles Andrással. [Hadd írjam le az Andrással történt megismerkedésünket. Izraelben járván egyik vendéglátónk megígérte, hogy másnap kivisz a „desertbe”, a sivatagba. Reggel telefonál, hogy nem baj-e, ha egy filmes embert is magával hoz. A bemutatkozásnál persze nem figyeltük egymás

óriási
dolgozószobájába
barátai
és hangtárunk
minden dolgozója
odasereglettek,
közöttük
a csodálatos
szövegeket gépelő
Bernáth Mártával

mindegyik felvétel
nagyszerű színészi
produkcióvá is vált

*Munkatársaim és jómagam is a kihez ki áll
szellemében közelebb alapon készítettük kortárs
íróinkkal az életműinterjúkat.*

nevét. A kocsiban pedig Szentkuthyra került a szó. A filmes megjegyzi: „Én is csináltam vele egy filmet.” Mire én: „Csak egy kitűnő filmről tudok, amit Jeles András rendezett.” „De hisz én vagyok Jeles András.”]

¶ A hangtártól búcsúzóban még egy csodálatos, háromkötetes életösszegezést kell megemlítenem. Határ Győző Londonban élt, én Budapesten, és akkor már részben a pécsi Janus Pannoniusz Tudományegyetem Irodalomtudományi tanszékét vezettem. Hosszú telefonbeszélgetések kötöttek össze minket. Egy késő őszi napon azt mondja: „Lorcsikám, ne haragudj, hogy rád hivatkoztam a napokban. Felkért valaki, hogy ideutazna, és az életemről szeretne faggatni. Én meg nem akarom. Azzal hátrítottam el, hogy már ugyanezt neked megígértem.” Pár nap múlva felhívtam Győzőt: „Mit gondolsz, ha én kérnélek erre, akkor is visszautasítanád?” Tavasszal három hetet Londonban töltöttem, szigorú munkarenddel. Reggeli után munkakezdés, ebédig egy kávészünettel forgott a szalag. Délután mehettem csak be a városba, egy óra be, másik vissza. Első este sötétedés után érkeztem. Nemzeti gyász. Mi történhetett velem? Így hát kevés időm maradt az ismerkedésre, bár Győző instrukcióit követve London lényegét megérezhettem. Hazautaztamban én voltam aggályos. A nagy, súlyos szalagokat nem mertem beadni a csomagba, magam cipeltem hazáig. Itthon legépelttem egy angol szakos kolleganővel, ezt kiküldtük Győzőnek, ő pedig a tiszta tett szöveget visszaküldte, Pete Gyuriék Szombathelyen kiadatták az *Életút* három kötetét. Határ Győző életművének ismerői szerint ez lett a legjobb műve.

¶ Ezzel eljutottam a felkérésben emlegetett 15 ezer karakter határáig. Elnézést kérek tisztelt olvasóimtól, hogy nem a Petőfi Irodalmi Múzeum Hangtáráról írtam, hanem csak egy alkalmi hangtáros két évtizedes részvételéről ebben a nagyszerű munkatársakkal működött és azóta is működő múzeumi részlegben.

*nem a Petőfi
Irodalmi Múzeum
Hangtáráról írtam,
hanem csak egy
alkalmi hangtáros
két évtizedes
részvételéről*

A fiatal egyetemista